

Opplæring i valgstrategier som virkemiddel mot feilvalg

Av Arne Svendsrud: arne.svendsrud@karriereverktoy.no

Norsk skole har gjennom mange år hatt utfordringer med feilvalg og frafall. Opptil 30 % av elevene i videregående, fullfører ikke utdanningsløpet.

Et sentralt spørsmål er jo hvor mange av disse hvor feilvalget og frafallet er en naturlig og nødvendig lærings og utviklingsprosess – dvs. at deres sosialisering og vei inn i yrkesroller bør gå gjennom alternative løp enn skoleverket og hvor mange flere som ville gjennomført skoleløp med bedre ferdigheter i å velge klokt for seg. I tillegg er antallet omvalg i høyskole og universitetssystemet stort. Opptil 41% av studentene fullfører ikke master eller Bachelorstudier, horisontale bevegelser i systemet er vanlig og mange sier de angrer på studievalget sitt. I slutten av denne kjeden har Norge i OECD sammenheng foruroligende høye tall på uføretrygding av unge mennesker. Dette er en kompleks situasjon. Men en medvirkende årsak er manglende satsing i karriereveiledning i ungdomskolen, videregående nivå og ved rådgivningstjenestene i høyskolesystemet.

På en rådgiverkonferanse for en tid tilbake spurte jeg forsamlingen om de hadde eksempler på dårlige valgstrategier og det kom opp eksempler som å velge som venninnen sin, ensidig høre på foreldrene sine etc. Deretter spurte jeg om hvilken valgstrategi de lærer opp elevene i - på det spørsmålet hadde ikke forsamlingen noe klart svar.

Da har man en situasjon som er ganske paradoksal, på den ene siden har man store problemer med feilvalg gjennom mange år, på den annen side lærer ikke skolesystemet eleven systematisk opp i gode fremgangsmåter for å gjøre valg.

I land som har godt utviklede karriereveiledningssystemer sees det å se seg klare seg i skole og yrkesliv gjennom livet som en basisferdighet på lik linje med for eksempel å kunne lese og skrive. Derfor er CMS perspektivet (Career Management skills), er tatt i bruk på de store kontinentene (USA, Canada, Australia) og er på full fart vei inn i EU. CMS er en beskrivelse av konkrete holdninger, ferdigheter og kunnskap man mener en befolkning trenger for å takle utvikling og klare seg i yrkes og skoleroller gjennom livet. CMS defineres av EU /ELPGN på følgende måte:

«CMS refererer til en rekke kompetanser som setter mennesker i stand til å kunne planlegge, utvikle og styre sin egen karriere på en strukturert måte. Dette inkluderer:

- ferdigheter i å kunne samle, analysere og anvende informasjon både om utdanning og jobbmuligheter og seg selv,
- ferdigheter i å håndtere overgangsfaser i livet
- ferdigheter i å ta valg».

Opplæring i valgstrategier sees altså på som et sentralt virkemiddel av EU og i CMS rammeverkene for å sette en befolkning i stand til å gjøre gode valg og takle en verden i en-

dring. Men de velger også å fremheve betydningen av å klare å finne frem til, vurdere og nyttiggjøre seg karriereinformasjon. Internett har forandret måten vi løser problemer ved hjelp av informasjon, ved bruk av søkemotorer som Google. Tilgang til nettbasert karriereinformasjon og en befolkning med ferdigheter til å finne frem til den og bruke den sees derfor på som helt sentralt for at en befolkning skal takle endring.

Holder det ikke med karriereinformasjon alene for å gjøre et godt valg? + kunnskap om karriereveiledningens klassiske temaer, som innsikt i egne verdier, personlige egenskaper, interesser osv.? Nei, uten prinsipper for å velge ut og vurdere karriereinformasjon er det en overveiende fare for at man svømmer rundt i karriereinformasjon med en følelse av overveldelse uten å nyttiggjøre seg den.

En valgstrategi er prinsipper og fremgangsmåte for å gjøre et karrierevalg. Moderne karriereteorier som har lagt seg tett inntil CMS rammeverket har inkludert valgstrategier i sin metodikk, for eksempel CIP (Cognitive Information Processing) modellen.

Personlig synes jeg valgstrategier som kobler valg til karriereinformasjon er mest nyttige i praksis, Fordi de danner broen mellom karriereinformasjon, deg og valget ditt. De løser problemet med hvordan forholde seg til en nesten uendelig mengde karriereinformasjon på internett.

En valgstrategi peker seg ut som helhetlig i tillegg til at den er svært praktisk rettet. I amerikanernes standardverk for karriereinformasjon: Enhanced Occupational Outlook, er det en valgstrategi som er benyttet gjennom flere tiår. Valgstrategien er også overtatt av konstruktivistene og anbefales brukt av canadieren Norman Amundson. Den favner altså brede karriereveiledningsmiljøer internasjonalt. Metoden går i korthet ut på å sammenligne valgalternativene opp mot de temaene som er relevante for å gjøre et valg for den enkelte. Jeg har tatt utgangspunkt i denne valgstrategien og videreutviklet den for å gjøre den lettere tilgjengelig for veiledere i det nettbaserte interessutforskningsverktøyet, Work Interest Explorer (WIE). Modellen i opprinnelig versjon er bare et skjema og man forutsetter at veiledere kan alle temaer som er viktig for å gjøre et godt helhetlig og realitetsorientert valg. Det jeg har gjort i WIE er blant annet å utvikle en temaliste med karriereveiledningens 80 mest sentrale temaer for å gjøre et valg, slik at kvaliteten på valget ikke er avhengig av hvilke temaer veileder tilfeldigvis kan eller ikke kan komme på eller ikke kommer på. Ved å bruke temalisten som en kilde for å velge tema, sikres kvaliteten på valget.

Valgstrategien kan forenklet fremstilles slik:

Valgalternativ/ Tema	Alt 1		Alt 2		Alt 3	
	Eiendomsmegling		Ergoterapi		Journalistikk	
Jobbinnhold		3		4		3
Innhold i utdanningen		2		4		3
Opptakskrav / karakterkrav		3		5		1
Liker du jobbene utdanningen kan føre til?		2		4		3
Karriereløp /utviklingsmuligheter i yrket?		2		4		2
Sum		12		21		12

Veisøker velger ut noen (maks 3) valgalternativer. Valgalternativene kan være skoleretninger, studier, yrker, ledige stillinger - kort sagt det som er de aktuelle valgalternativene som skal utforskes og tas stilling til.

Hvilke temaer er viktig å ta stilling til for å gjøre et godt, helhetlig valg og realitetsorientert valg? Svaret er like enkelt som det er vanskelig. Velg ut de temaene som er relevante for den enkelte. Temaene velges fra tre nivåer: 1. Den enkelte: Temaer som er viktig for den enkelte, den enkeltes perspektiv (for eksempel verdier, interesser, personlige egenskaper, mestings lyst, ferdigheter, helseplager osv.) 2. Rammer i livet: for eksempel. Livssituasjon, barn, bosted 3: Omverden faktorer: Temaer som er viktig for den enkelte ut fra muligheter og begrensninger i verden: (for eksempel ledige jobber, karakterkrav, vil man klare utdanningen osv.) Et helhetlig og realitetsorientert valg vil som regel inneholde temaer fra alle tre nivåene.

Veisøker bruker nettressurser og alle andre mulige fremgangsmåter til å hente inn karriereinformasjon, reflektere rundt og finne «svar» på spørsmålene, dette gir en strukturert og svært helhetlig måte å hente inn, vurdere og analysere karriereinformasjon for å gjøre et valg, med referanse til Eu sin definisjon av CMS. I stedet for å svømme rundt i karriereinformasjon bruker man karriereinformasjon på en rettet måte for å få svar på spørsmål som er viktige å få svar på for å kunne ta et valg. Veisøker rangerer de ulike alternativene på en skala fra 1-5 og får ut en rangert og begrunnet liste med valgalternativene i fht. de enkelte temaene.

I et cms perspektiv er oppgaven til rådgiver her å utnytte klasseromsetningen til å lære elevene opp i en holdbar valgstrategi. Ved å fortelle om betydningen av en valgstrategi, lære opp i den konkrete valgstrategien, lære opp i hvilke temaer som er viktig for å gjøre et godt valg, lære opp i og i siste instans hjelpe elevene til å fremforhandle en temaliste som er relevant og tilstrekkelig for den enkelte for å gjøre et realistisk valg.

Gjennom å læres opp i en valgstrategi vil de fleste realitetsorientere seg selv gjennom prosessen det er å utforske karriereinformasjon på en rettet måte.

Så til spørsmålet, hva er temaene som den enkelte veisøker bør ta stilling til for å gjøre et realitetsorientert og godt valg? Den viktigste kilden for temaene er veisøker selv - ved å spørre

veisøker om hva som er viktig for seg for å gjøre et valg? Den konstruktivistiske karriere teoretikeren Vance Peavey sa det finnes ikke noe slikt som et gjennomsnittsmenneske, bare unike enkeltindivider - mennesket er også unikt i en valgsituasjon- unike temaer dere får opp i veiledningen legger dere inn som valgtemaer. Nestoren Mark Savickas har formulert det slik: Hva er viktig for deg? - og sier det er karriereveiledningens viktigste spørsmål. Ved å lage varianter av det, for eksempel hva er avgjørende viktig for deg å ta hensyn til når du skal velge? Får dere opp temaene som er sentrale for den enkelte.

Men mange finner ikke ut av hva som er viktig for å ta et valg ved samtale alene. Eller temaene de kommer opp med er ikke de temaene som bør være med for å gjøre et helhetlig og realistisk valg. Derfor er det hensiktsmessig å ha en temaliste med viktige temaer som mennesker som gjør gode valg reflekterer over. En slik temaliste er et sentralt hjelpemiddel både for veiledere og veisøkere. Jeg har derfor i forbindelse med at denne valgstrategien er integrert i det nettbaserte veiledningsverktøyet Work Interest Explorer, derfor samlet karriereveiledningens ca. 80 mest viktige temaer som mennesker erfaringsvis har mest nytte av å reflektere over for å gjøre et valg.

Temaene er fremkommet gjennom en analyse og kategorisering av karriereinformasjon i USA, Canada, Australia og Skottland utfra en logikk om at karriereinformasjon produseres utfra at man tenker den skal kunne brukes til valg. Jeg har også gått til karriere teoriene og funnet temaer, samt undersøkt hvilke temaer veiledere i Norge diskuterer med sine veisøker for å ende ned på et valg. Samlet sett lodder denne listen bredden og dybden i de temaer mennesker bruker for å gjøre et valg. Det er viktig å presisere at hvilke temaer som utgjør et helhetlig grunnlag for den enkelte vil være forskjellig. Det er også viktig å si at valgstrategien kan brukes på enkle måter, ved å velge ut få sentrale temaer, for eksempel innhold i studiet og om man liker innholdet i jobbene det kan føre til. Hvis valgsituasjonen er mer kompleks eller veisøker tåler mer kompleksitet i valgsituasjonen kan dere bygge inn det som skal til av temaer for å romme individualiteten, helheten og kompleksiteten i mennesket og helheten i valget.

Det er mulig å samle de aller mest sentrale temaene for å forenkle bruken av en slik liste. Om 80% av en befolkning

hadde erstattet tilfeldige valgstrategier med å reflektere systematisk over noen få viktige temaer før et valg gjøres ville antall feilvalg i skole, studier og jobb trolig gått drastisk ned. I WIE er det lagt inn en mulighet for rådgiver til å predefinere temaer, slik at når rådgiver tilgjengelig gjør arbeidsverktøyet for eleven så får eleven de temaene som rådgiver mener alle elever bør reflektere over for å gjøre realistisk studie eller skole valg. I tillegg kan elever velge blant andre temaer og skrive inn sine egne.

Hvilke temaer er de aller mest sentrale for å gjøre et godt skole, studievalg? Her følger et utvalg av listen, på noen temaer som kan være sentrale å vurdere knyttet til valg av skoleløp/studier:

Temanavn	Hjelpetekst
Lyst	Hva har du mest lyst til, hva er du mest interessert i?
Mestring	Hva tror du at du vil mestre og få til best?
Jobbinnhold	Hva er jobbinnholdet, hvilke arbeidsoppgaver består jobben av? Hvilke liker du og hvilke ikke? Hvordan passer det med dine ønsker?
Innhold i utdanningen	Hva er innholdet i utdanningen? Liker du de forskjellige fagene/emnene? Hva er de ulike arbeidsmåtene i studiet? - Hva liker du og hva liker du ikke? Hvordan passer det med dine ønsker?
Opptakskrav/ karakterkrav	Hva er opptakskravene / karakterkravene til utdanningen? Hvordan passer det med dine karakterer?
Vil du klare utdanningen?	Er utdanningen vanskelig - vil du klare den?
Innsats	Er du villig til å gjøre den innsatsen som kreves for et så langvarig / krevende skole eller studieløp?
Liker du jobbene utdanningen kan føre til?	Hvilke jobber kan utdanningen føre til, vil du trives i dem? Liker du dem?
Mulighet for andre yrker	Kan man gå over til mange andre yrker/jobber med denne utdanningen / etter å ha jobbet med dette? - Hvilke? Hvordan passer det med dine ønsker?
Bakgrunn og utdannelse i jobben	Hva er den mest typiske bakgrunn og utdannelsen til de som jobber i yrket? Hvilke forskjellige utdannelse og bakgrunn har de som jobber i yrket? Har du eller kan du få en slik utdanning eller bakgrunn??
Finansiering av utdanning Jobbmuligheter	Har du økonomi til å gjennomføre utdanningen? Hvor gode er mulighetene for å få jobb?
Fremtidsmuligheter	Hvilke fremtidsmuligheter ser du i yrket? Liker du de typiske karriereveiene videre?
Personlige egenskaper	Hvilke personlige egenskaper og kvaliteter trengs i jobben? Hvordan stemmer det med dine personlige egenskaper?
Verdier	Hvilke verdier er viktig i yrket? Hvordan passer de med dine verdier?

I tråd med CMS rammeverket må det være en progresjon oppover i klassetrinnene hvor avansert valgstrategien brukes og hvor avansert karriereinformasjon skal kunne brukes for å reflektere godt rundt temaene, på samme måte det er progresjon i nivå i andre basisfag som matte og Norsk. Elevene skal få økende ferdigheter i å bruke valgstrategien med klassetrinn og økende alder.

Et interessant paradoks her er jo at norske elevers valgferdigheter trolig er på topp i 10 klasse etter å ha hatt faget utdanningsvalg, gjennom 3 år i ungdomskolen, mens gjennom videregående skole trappes innsatsen ned, slik at når store deler av den norske befolkning skal velge høyere utdanning, gjør de det uten å ha hatt systematisk opplæring i å gjøre et godt valg gjennom videregående skole. Det paradoksale med det er jo at i andre fag som matte og norsk øker jo progresjonen, slik at kunnskapen og ferdighetene i faget er på sitt beste når man skal takle overgangene til videre studier og jobb. Av denne grunn drar jo samfunnet med seg stor feilvalgproblematikk også opp i høyskole og universitetssystemet.

Logikken er enkel. Hvis problemet er feilvalg og et unødig høyt antall omvalg blir et vesentlig virkemiddel å lære opp elevene i en fremgangsmåte for å gjøre et helhetlig og realistisk valg. I tråd med CMS rammeverkenes anbefalinger blir dette viktige fokusområder i innhold i karriereveiledningsfagene og i karriereveiledningspraksis i ungdomsskole og videregående skole.

**Arne Svendsrud,
Daglig og faglig leder**

Arne Svendsrud er psykolog fra Universitetet i Oslo og spesialist innen arbeids- og organisasjonspsykologi. Han har arbeidet med karriereveiledning siden år 2000 og har utviklet en rekke av karriereveiledningsverktøyene som er mest brukt på det norske markedet. WIE (utviklet sammen med Nina Hagerup), Jobpics og SCI. Har også publisert noen artikler om karriereveiledning på norsk. Driver også høyskolestudier innenfor karriereveiledningsfeltet. Han har også holdt på med spesialisert karriereveilednings og oppfølgingsmetodikk på spesielle temaer som psykiske lidelser og utviklet spesialiserte karriereveiledningsverktøy for målgruppen ADHD og Asperger Syndrom.

Mail: arne.svendsrud@karriereverktoy.no